

1. KOCAELI INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES AND SOCIETY CONGRESS BOOK

13-14 JUNE 2026
KOCAELİ/TÜRKİYE

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Bora YENİHAN

01.08.2026
by BILSEL PUBLISHING

ISBN: '978-625-8531-55-8'

All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.
The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

<https://bilselkongreleri.com/>

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

**MOĞULTAY B. KILIÇ EL-HANEFÎ'NİN ED-DÜRRÜ'L-MANZUM ADLI ESERİNDE KENDİ
USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRMESİ¹****Sadi ERBEK¹, Prof. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK²**¹ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, erbeksadi0098@gmail.com,orcid.org/0009-0003-7022-0340²ESOGÜ İlahiyat Fakültesi, mustafaoztoprak@yaani.com orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4122-3959>**Özet**

Hüküm bildiren hadis literatüründe ilk dönemden itibaren birçok alimin eser yazdığı malumdur. Kimi fıkıh kimi fıkhu'l-hadis kimileri de bizzat *ahkam hadisleri* ifadesini eserlerine isim olarak vermişlerdir. Dördüncü bir kesim daha vardır ki onlar muhteva olarak hüküm bildiren hadislerle yer verirken eserin başlığında onu zikretmemiştir. Moğultay b. Kılıç, bu kabil muhaddislerdendir. Hicri 690 yılında Kahire'de doğmuştur. Aslen Türk ve mezhebi olarak Hanefî olan Moğutay b. Kılıç, daha çok muhaddis yönüyle temayüz etmiştir. Küçük yaştan itibaren her ne kadar babası okçulukla uğraşmasını istese de o ilmi faaliyetlerin içinde olmuştur. Hadis ile birlikte, siyer, fıkıh, Arap dili, ensab ve şiir alanlarında da 100 civarında eser verdiği belirtilmektedir. Ahkam hadisleri alanındaki eseri *ed-Ed-Dürri'l-Manzum min Kitabi'l-Mustafe'l-Masum*'dur. Çalışmamıza konu olan eserde yer alan hadislerin temel dayanağını, müellifin mukaddimesinde ifade ettiği üzere hadis literatürünün en muteber kaynakları kabul edilen Kütüb-i Sitte imamlarının asıllarını rivayet etmekte ittifak ettikleri nakiller oluşturmaktadır. Müellif, Kütüb-i Sitte'de ittifak edilen rivayetleri naklettikten sonra her babın peşinden Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adiy (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201)'e göre zayıflığı meşhur olan hadislerle eserinde yer verdiğini ifade etmiştir. Hadis senet zincirinde müellif ile sahabe arasındaki ravilerin hazfedilerek doğrudan sahabeye yer verilmesi, eserin hacminden tasarruf etmeye ve okuyucuyu uzun isnad zincirleriyle yormamaya yönelik bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Eserde sistematik bir öncelendirme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle *sahih* rivayetlere yer verilmiş; ardından *zayıf* hadisler zikredilerek kapsayıcı bir perspektif sunulmuştur. Çalışmamızda müellifin eserde takip ettiği metot tespit edilmiştir. Bu kapsamda, isnad ve râvi tenkidi metodolojisi, metin tenkidi ve rivayet aktarımı, yazarın kaynaklara yaklaşımı ve aralarındaki tercihi ve hadislerin sıhhat derecesine göre tasnifi üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserin, önceki dönemden ne kadar

¹ Bu makale, ESOĞÜ Sosyal Bilimler Enstitü'sü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Mustafa Öztoprak danışmanlığında devam eden "Moğultay B. Kılıç El-Hanefî'nin Ed-Dürri'l Manzûm Min Kelâmi Mustafa'l-Masûm Adlı Eserinde Hadislere Yer Verme Metodu" başlıklı tezden üretilmiştir.

BİLSEL
CONGRESS

etkilendiği ve sonraki dönemde muhaddisler tarafından ne kadar atıflar yapıp değerlendirmeye tabi tutulduğunun da tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Moğultay b. Kılıç, ed-Dürü'l-Manzum, Ahkam Hadisleri, Tenkit.

MOĞULTAY B. KILIÇ'S ASSESSMENT OF THE NARRATIONS THAT AL-HANAFÎ TRANSMITTED IN HIS WORK ED-DÜRRÜ'L-MANZUM THAT CONTRARY TO HIS OWN METHOD

Master's Student Sadi ERBEK¹/ Prof.Dr. Mustafa ÖZTOPRAK²

¹ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences, erbeksadi0098@gmail.com, 0009-0003-7022-0340

²ESOGÜ Department of Basic Islamic Sciences, mustafaoztoprak@yaani.com, 0000-0003-4122-3959

Abstract

It is a well-known fact that many scholars have authored works within the literature of *ahkam al-hadith* since the early period. Some have titled their works using terms such as *fiqh* or *fiqh al-hadith* (jurisprudence of Hadith), while others have explicitly incorporated the phrase *ahkam al-hadith* into their book titles. There is also a fourth group of scholars who, despite including legally ruling-bearing Hadiths in terms of content, did not explicitly mention this in the titles of their works. Mughaltay b. Qalij is one *muhaddith*. Born in Cairo in 690 AH, Mughaltay b. Qalij was of Turkish origin and adhered to the Hanafi school of law (*madhhab*); however, he is predominantly recognized for his scholarly identity as a *muhaddith*. Although his father wished for him to pursue archery from an early age, he dedicated himself to scholarly endeavors. Alongside Hadith studies, he is reported to have authored around one hundred works in the fields of *siyar*, *fiqh*, Arabic language, *ansab*, and poetry. His treatise in the field of legal Hadith is titled *al-Durr al-Manzum min Kitab al-Mustafa al-Ma'sum*. As the author states in his introduction, the primary foundation of the traditions included in the work under analysis consists of narrations upon whose core *usul* the authors of the *Kutub al-Sittah*—accepted as the most authoritative sources in Hadith literature—unanimously agreed to transmit. The author notes that after transmitting the narrations agreed upon in the *Kutub al-Sittah*, he includes at the end of each chapter those Hadiths whose weakness is widely recognized according to al-Tirmidhi (d. 279/892), al-Uqayli (d. 322/934), Ibn 'Adi (d. 365/976), al-Daraqutni (d. 385/995), al-Khatib al-Baghdadi (d. 463/1071), and Abu al-Faraj Ibn al-Jawzi (d. 597/1201). The *hadhf* of transmitters between the author and the Companion in the chain of transmission, thereby attributing the text directly to the Companion, is considered a deliberate choice aimed at conserving the volume of the work and avoiding overwhelming the reader with long *isnad* chains. A systematic prioritization is observed throughout the work. In this context, *sahih* narrations are presented first, followed by *da'if* Hadiths, thereby offering a comprehensive perspective. In this study, the methodology employed by the author in his work has been identified. Within this framework, emphasis has been placed on the methodology of *isnad* and *jarh wa-al-ta'dil*, *matn* criticism and the transmission of narrations, the author's approach to his sources and his preferences among them, as well as the classification of Hadiths according to their degree of authenticity. Furthermore, the extent to

which the work was influenced by the preceding period and the degree to which it was cited and evaluated by later *muhaddiths* have also been determined.

Keywords: Hadith, Mughaltay b. Qalij, al-Durr al-Manzum, *Ahkam al-Hadith*, Criticism.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) helal ve haramlara dair söylediği hükme muhtevî rivayetlere dair telif edilen eserler, ahkâm hadis literatürünü oluşturmaktadır. Hicrî 4. asırda ilk örnekleri yazılan bu alana dair eserlere; özellikle Fatımîler sonrası dönemde Eyyûbî, Memlûk ve Osmanlılar devrinde dört fıkıh mezhebinin de temsil edildiği, ilmi anlamda hareketliliğin zirvede olduğu, âlimlerin her alanda eser telif ettiği bir ilim merkezi haline gelen Kahire bölgesinde de sıkça rastlamak mümkündür.

Tahâvî'nin (öl. 321/933) *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı ilk kurucu ve hacimli eserdir. Tahâvî her ne kadar mezkur şehrin kurulmasından önce yaşamış olsa da bölgenin ilmî harcının yoğunlaşmasında öncülük etmesi, hakezâ İbnü'l-Cârûd'un (öl. 307/919) *el-Müntekâ* adlı eseri de erken dönem Kahire hadis müktesebatından olması sebebiyle burada zikredilmektedir. Kahire bölgesinde alanın velûd simaların başında İbn Dakîkul'îd (öl. 702/1302) gelmektedir. Müellifin *el-İlmâm fî ma'rifeti ehâdîsi'l-ahkâm* adlı eseri, alanın en şümüllü ve üzerinde en çok ilmî anlamda kalem oynatılan kaynaklardan biridir. İbn Dakîkul'îd, kolaylık olması gayesiyle bu hacimli eserini özetlemiş *el-İlmâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm* adıyla yeniden tertip etmiştir. Ayrıyeten, Abdülganî el-Cemmâîlî'nin (öl. 600/1203) *'Umdetü'l-ahkâm* adlı çalışmasına yazdığı *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-ahkâm* isimli şerhi de kendinden sonraki dönemlerde pek çok muhtasar ve şerh çalışmasına zemin hazırlamıştır. (Ahmet Özel, 1999: 407-408) Kahire'de ahkâm hadisi çalışmaları, Cemmâîlî ve İbn Dakîkul'îd'in bu eserleri etrafında şekillenir. Bu eksende üretilen başlıca çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

İbnü'l-Attâr (öl. 724/1324): İbn Dakîki'l-İd'in şerhini merkeze alıp Nevevî'nin (öl. 676/1277) *Münâfî* şerhinden eklemeler yaparak *Şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*'ı kaleme almıştır. Kutbüddin el-Halebî (öl. 735/1335): İbn Dakîki'l-İd'in eserini özetleyerek *el-İhtimâm bi-telhîsi Kitâbi'l-İlmâm* adıyla bir çalışma ortaya koymuştur. İbn Balabân (öl. 739/1339), Müellifin aynı eserini ihtisar ederek *Telhîsü'l-İlmâm fî ehâdîsi'l-ahkâm*'ı meydana getirmiştir. İbn Abdülhâdî (öl. 744/1343): İbn Dakîki'l-İd'in *el-İlmâm*'ını özetleyip fıkıh bablarına göre yeniden tasnif etmiş ve çalışmasını *el-Muharrer fî'l-hadîs* adıyla telif etmiştir. İbn Merzûk el-Hatîb (öl. 781/1379): *'Umdetu'l-ahkâm* üzerine *Teyisrü'l-merâm fî şerhi 'Umdeti'l-ahkâm* isimli şerhi yazmıştır. Bedreddin ez-Zerkeşî (öl. 794/1392): Aynı esere yönelik *en-Nüket 'ale'l-'Umde fî'l-ahkâm* (diğer adıyla *Tashîhu 'Umdeti'l-ahkâm*) adlı çalışmayı üretmiştir. İbnü'l-Mülakkın (öl. 804/1401): *'Umdetü'l-ahkâm* literatürüne *el-İ'lâm bi-fevâ'idü 'Umdeti'l-ahkâm* adlı eseriyle katkıda bulunmuştur (Emiroğlu, 2019: 206).

Diğer ahkâm hadisi çalışmaları arasında; Kahire ilmi geleneğinin öncülerinden İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) *Bulûgu'l-Merâm*'ı, İzzüddin b. Abdüsselâm'ın (öl. 660/1262) *el-İlmâm fî beyâni edilleti'l-ahkâm*'ı¹

¹ İzzüddin b. Abdüsselâm'ın hayatının son 20 yılı Kahire'de geçmesi sebebiyle burada zikredilmiştir.

ve Nevevî'nin (öl. 676/1277) tamamlayamadığı ve “Zekât” bölümüne kadar getirebildiği *el-Hulâsa fî ehâdîsi 'l-ahkâm*'ı (Kandemir, 2007: 33/45-49) yer almaktadır. Ayrıca Muhibbüddin et-Taberî'nin (öl. 694/1295) *el-Ahkâmü 'l-kübrâ*, *el-Ahkâmü 'l-vüstâ* ve *el-Ahkâmü 's-suğrâ* adlı üçlemesi (Hatiboğlu, 2020: 31/38-39) ile Bedreddin İbn Cemâa'nın (öl. 733/1333), Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (öl. 476/1083) Şâfiî fikhına dair *et-Tenbîh* adlı eserinin konu başlıklarını esas alarak *Sahihayn*'dan seçtiği hadislerle oluşturduğu *el-İ'lâm bi-ehâdîsi 'l-ahkâm*'ı (Akpınar, 1999: 19/388-392) bu türün önemli örneklerindendir. Bunların yanı sıra İbnü's-Sika es-Sayrafi'nin (öl. 742/1341) *el-Evâmir ve'n-nevâhi'si* (Akpınar, “İbnü's-Sika es-Sayrafi”, 2000: 21/209-210), Muhammed b. Abdullah eş-Şiblî'nin (öl. 769/1367) *Keşfü 'l-ibhâm bi-şerhi 'l-ahkâm*'ı ile çalışmamızın konusunu teşkil eden Moğultay b. Kılıç'a ait *ed-Dürrü 'l-manzûm min kelâmi 'l-Mustafe 'l-ma'sûm ve Menârü 'l-İslâm* adlı eserleri kayda değer diğer çalışmalardır (Kepenek, 2024: 232).

Çalışmamıza konu olan eserde yer alan hadislerin temel dayanağını, müellifin mukaddimesinde ifade ettiği üzere hadis literatürünün en muteber kaynakları kabul edilen Kütüb-i Sitte imamlarının asıllarını rivâyet etmekte ittifak ettikleri rivâyetler oluşturmaktadır. Müellif, Kütüb-i Sitte'de ittifak edilen rivâyetleri naklettikten sonra her babın peşinden Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adî (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) katında zayıflığı meşhur olan hadislere eserinde yer verdiğini ifade etmiştir. Hadis senet zincirinde müellif ile sahâbi arasındaki râvilerin hafzedilerek doğrudan sahâbiye yer verilmesi, eserin hacminden tasarruf etmeye ve okuyucuyu uzun isnad zincirleriyle yormamaya yönelik bir tercih olarak değerlendirilmektedir. Eserde sistematik bir önceliklendirme yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, öncelikle sahih rivâyetlere yer verilmiş; ardından zayıf hadisler zikredilerek kapsayıcı bir perspektif sunulmuştur.

Moğultay b. Kılıç, her muhaddisin tasnif geleneğinde olduğu gibi, rivâyetleri eserine dâhil ederken önceden belirlediği metodolojiye sadık kalma gayreti gütmüştür. Mukaddimedede vazettiği bu usulün dışına çıkmama hususunda azami gayret gösterse de zaman zaman bir takım istisnai tasarruflarda bulunmuştur. Müellifin kendi koyduğu yöntemsel kuralların dışına çıkarak naklettiği istisnai rivâyetler örneklem metoduyla tespit edilecek; ardından söz konusu metin ve isnadlar üzerinde gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.

1. SAHİH HADİSLERDE USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER

Moğultay b. Kılıç, eserinin mukaddimesinde *sahih* rivâyetlere dair kriterlerini ortaya koyarken Kütüb-i Sitte musanniflerinin üzerinde ittifak ettiği nakilleri derç edeceğini taahhüt etmiştir. Söz konusu rivâyetlerin sıhhati hadis alimleri nezdinde genel kabul gördüğünden, bu hadislerin ardından ayrıca bir tashih veya sıhhat hükmü belirtmeye gerek görmemiştir. Temel dayanak olarak Kütüb-i Sitte'yi esas alan ve tahrîc kurallarına genel olarak

sadık kalan müellif, istisnai bir rivayet grubunda ise mezkûr imamların tamamının değil, içlerinden dört ya da beşinin ittifak ettiği nakillere yer vermiştir. Bu kısımda, müellifin tespit edebildiğimiz kadarıyla eserinde yer verdiği usûlüne aykırı rivayetlere örneklem metoduyla incelenecektir. Eserde tespit ettiğimiz 5 rivayet şu şekildedir:

وعنها قالت: كان النبي صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي من الليل ثلاث عشرة ركعة، يوتر منها بخمس، لا يجلس في شيء من الخمس حتى يجلس في الآخرة فيُسَلِّم

Hız. Aîşe'den (r.anhâ.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Nebi (s.a.s.) geceleyin on üç rekât namaz kılar. Bu namazın içinden beş rekâtını vitir olarak kılar ki bu beş rekâtın hiçbirisinde -teşehhüd için- oturmaz, sadece en sonundaki rekatta oturur ve sonra selâm verir.” (Moğultay, 2018: 204).

Söz konusu rivâyet, Moğultay b. Kılıç'ın usul kaymalarını gösteren ilk örneklerdendir. Zira mezkûr nakil, Kütüb-i Sitte imamlarından Müslim¹, Ebû Dâvûd², Tirmizî³ ve Nesâî⁴ tarafından tahric edilmesine rağmen, Buhârî ve İbn Mâce'nin eserlerinde yer almamaktadır. Dolayısıyla tüm musanniflerin ittifak etmediği bu hadisin esere dahil edilmesi, mukaddimede taahhüt edilen ilkelerle çelişmektedir.

وعن عائشة رضي الله عنها قالت: كان النبي صلى الله عليه وسلم يعتكف العشر الأواخر من رمضان حتى توفاه الله تعالى، ثم اعتكف أزواجه من بعده.

Hız. Aîşe'den (r.anhâ.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Nebi (s.a.s.), Ramazan'ın son on gününde itikâfa girer. Bu âdetini Allah Teâlâ kendisini vefat ettirene kadar devam ettirdi. Vefatından sonra ise eşleri itikâfa girmeye devam ettiler.” (Moğultay, 2018: 261).

Bu hadis; Buhârî,⁵ Müslim,⁶ Ebû Dâvûd,⁷ Tirmizî⁸ ve Nesâî⁹ tarafından aktarılırken İbn Mâce tarafından nakledilmemiştir. İbn Mâce'nin mutabakata dahil olmamasına rağmen rivayetin metne alınması, müellifin mukaddimede metodunun hilafına görünmektedir.

وعن ابن عباس، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "لا تُعَذِّبُوا بعذاب الله" و"وَمَنْ بَدَّلَ دِيْنَهُ فَاقْتُلُوهُ

¹ Müslim, "Salat-ı Müsafirîn ve Kasruha", 123.

² Ebû Dâvûd, "Salat", 314 (No. 1338).

³ Tirmizî, "Vitr", 6 (No. 462).

⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Kıyamu'l-Leyl ve Tatavvu'n-Nehar", 56 (No. 1424).

⁵ Buhârî, "İtikaf", 1 (No. 1922).

⁶ Müslim, "İtikaf", 5.

⁷ Ebû Dâvûd, "Savm", 77 (No. 2462).

⁸ Tirmizî, "Savm", 71 (No. 800).

⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "İtikaf", 1 (No. 3322).

İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Allah'ın azabı ile kimseyi cezalandırmayın.” ve “Dinini değiştireni öldürün.” (Moğultay, 2018: 456).

Moğultay b. Kılıç'ın şahsi olarak koyduğu kural dışı tercihleri, Kütüb-i Sitte'den sadece bir imamın muhalefet ettiği durumlarda da devam etmektedir. Yukarıda geçen rivayet; Buhârî¹, Ebû Dâvûd², Tirmizî³, Nesâî⁴ ve İbn Mâce⁵ tarafından tahrîc edilmiş, fakat Müslim tarafından aktarılmamıştır. Müslim'in mezkûr nakli tahrîc etmeyerek istisna teşkil etmesine rağmen, hadis esere dahil edilmiştir.

وعن ابن عمر قال: كانوا يتبائعون الطعام جزأاً بأعلى السوق، فهى النبي صلى الله عليه وسلم أن يبيعه حتى ينقلوه

İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “İnsanlar pazar yerinde yiyecek maddelerini ölçüp tartmadan, göz kararı ile satın alırlardı. Bunun üzerine Nebi (s.a.s.), satın aldıkları bu yiyecekleri kendi yerlerine veya teslim alma noktalarına taşımadıkça, oldukları yerde başkalarına satmalarını yasakladı.” (Moğultay, 2018: 145).

İlgili rivâyet, Kütüb-i Sitte müelliflerinden; Nesâî,⁶ Ebû Dâvûd,⁷ İbn Mâce,⁸ Müslim⁹ ve Buhârî'nin¹⁰ eserlerinde yer bulmuşken, Tirmizî tarafından herhangi bir eserinde tahrîc edilmemiştir. Buna rağmen Moğultay b. Kılıç rivayeti eserine alarak kendi usulüne aykırı hareket etmiştir.

وعن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن اليهود إذا سلم أحدهم عليكم فإنما يقول: السَّام عليكم، فقولوا: وعليكم

Hız. Âişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Rasûlullâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Şüphesiz Yahudilerden biri size selam verdiğinde ancak 'es-Sâmu aleyküm' -Ölüm üzerinize olsun- der. Siz de ona karşılık olarak: 'Ve aleyküm' -sizin de üzerinize olsun- deyin.” (Moğultay, 2018: 468).

¹ Buhârî, “Cihad ve Siyer”, 147 (No. 2854).

² Ebû Dâvûd, “Hudud”, 1 (No. 4351).

³ Tirmizî, “Hudud an Rasûlillâh”, 25 (No. 1525).

⁴ Nesâî, “Tahrimu'd-Dem”, 14 (No. 4060).

⁵ İbn Mâce, “Hudud”, 2 (No. 2535).

⁶ Nesâî, “Bûyu”, 57 (No. 4606).

⁷ Ebû Dâvûd, “Bûyu”, 67 (No. 3494).

⁸ İbn Mâce, “Ticarat”, 38 (No. 2229).

⁹ Müslim, “Bûyu”, 34.

¹⁰ Buhârî, “Bûyu”, 49 (No. 2017).

Söz konusu rivâyet Buhârî¹ Müslim,² Ebû Dâvûd,³ Tirmizî⁴ ve Nesâî⁵’de yer alırken, İbn Mâce’nin herhangi bir eserinde bulunmamaktadır. İbn Mâce’nin muhalefetine rağmen bu hadisin de esere seçilmesi, müellifin ittifak şartını esnettiği durumlara bir diğer pratik örnektir.

Kütüb-i Sitte’de geçen yukarıdaki beş rivayetin üç tanesi İbn Mace, birer tanesi de Tirmizi ve Müslim’de geçmemektedir. Buradan Moğultay b. Kılıç’ın mukaddimede belirlediği esasların dışına çıkarken çoğunlukla İbn Mace’de olmayan veya hadisin hilafına naklin olduğu tercihlerde bulunduğu tespit edilmektedir. *Sahih* hadislerde beş rivayetin kendi usulüne aykırı olarak tercih edilmesi, kalanların çoğunluğu oluşturması açısından güçlü bir ters düşme olarak değerlendirmemek lazımdır. Ancak var olan tercihleri de görmezlikten gelmek mümkün değildir.

2. ZAYIF HADİSLERDE USULÜNE AYKIRI NAKLETTİĞİ RİVAYETLER

Moğultay b. Kılıç, *zayıf* hadisler bağlamında *cerh ve ta’dîl* sahasında otorite kabul ettiği Tirmizî (öl. 279/892), Ukaylî (öl. 322/934), İbn Adî (öl. 365/976), Dârekutnî (öl. 385/995), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve İbnü’l-Cevzî (öl. 597/1201) gibi isimlerin tenkit mirasından istifade etmiştir. Bu doğrultuda, bazen adı geçen muhaddislerin şahsî değerlendirmelerini bazen de onların eserlerinde naklettikleri diğer rical otoritelerinin görüşlerini serdetmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde müellifin, bu alimler arasında en çok İbnü’l-Cevzî’nin *el-İlelû’l-Mütenâhiye* ve *et-Tahkîk* adlı eserlerine müracaat ettiği tespit edilmiştir. Moğultay b. Kılıç, rivayetlerin hemen ardına eklediği mezkûr iktibaslar, hadisin neden *zayıf* kabul edildiğini metodolojik gerekçeleriyle ortaya koymaktadır. Moğultay, mütemadiyen kaidesine bağlı kalsa da tespit edildiği üzere bazı rivayetlerde bu koyduğu kurala bağlı kalmayarak rivayetleri eserine derç etmiştir. Bu başlıkta *zayıf* hadislerde naklettiği kaideye aykırı olarak tespit ettiğimiz rivayetler ele alınacaktır.

وعن ابن عمر قال: كانت الصلاة خمسين، والغسل من الجنابة سبع مرارٍ، وغسل البول من الثوب سبع مرارٍ، فلم يزل رسول الله صلى الله عليه وسلم يسأل حتى جعلت الصلاة خمسين، والغسل من الجنابة مرة، وغسل البول من الثوب مرة.

في إسناده عبد الله بن عَصَمٍ، وقد تَكَلَّمَ فيه غير واحد.

İbn Ömer’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Namaz, başlangıçta elli vakitti; cünüplükten dolayı yıkanmak yedi defaydı ve elbisedeki idrarın yıkanması da yedi defaydı. Rasûlullâh (s.a.s.), namaz beş

¹ Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, 378.

² Müslim, “Selam”, 8.

³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 149 (No. 5206).

⁴ Tirmizî, “Siyer an Rasûlillâh”, 40 (No. 1695).

⁵ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, “Ameli’l-yevm ve’l-leyleti”, (No. 10140.)

vakte, cünüplükten dolayı yıkanmak bir defaya ve elbisedeki idrarın yıkanması da bir defaya indirilinceye kadar istemeye devam etti.”

“İsnadında Abdullah b. Usm bulunmaktadır; onun hakkında birden fazla alim tenkitte bulunmuştur, güvenilirliği tartışmalıdır.” (Moğultay, 2018: 104).

Yukarıda geçen rivâyet, lafzen Ebû Dâvûd’un (öl. 275/889) *es-Sünen*’inde¹ ve Ahmed b. Hanbel’in (öl. 241/855) *el-Müsned*’inde (Ahmet b. Hanbel, 2001: 10/123-124) geçmektedir. Moğultay b. Kılıç’ın rivâyetin peşi sıra yer verdiği râvi Abdullah b. Usm ya da İbn Isme her iki rivâyetin senedinde de geçmektedir. Müellifin, râvi hakkında iktibas yaptığı değerlendirme Münzirî’ye (öl. 656/1258) ait *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*’da mezkûr rivâyetten sonra geçmektedir (Münzirî, 2010: 1/190). Bununla beraber râvi hakkında rical kitaplarında şu bilgilere yer verilmektedir:

İbn Hibbân (öl. 354/965), Abdullah b. İsm hakkında eleştiride “aşırıya kaçtığı ve onunla ilgili değerlendirmelerinde çelişkiye düştüğü” ve “çok hata yapar” (İbn Hacer, et-Takrib, 1986: 314), İbn Maîn, *sika*, Ebû Zür’a, “Bir beis yoktur”, Ebû Hâtim, “Şeyh” (Zehebi, 2004: 5/228) değerlendirmelerinde bulunmaktadırlar.

İbn Hibbân, onu aynı zamanda *ed-Duafâ* kitabında da zikretmiş; “Rivâyetinin azlığına rağmen hadisleri çokça *münker*’dir. Güvenilir râvilerden, onların hadislerine hiç benzemeyen şeyler rivâyet eder; öyle ki insanın kalbine bu hadislerin vehim ürünü veya uydurma olduğu fikri doğar.” demiştir. el-İclî (öl. 261/875) ise, “Abdullah b. Isme *sika* biridir.” tespitinde bulunmaktadır. (İbn Hacer): “İclî’nin bununla kimi kastettiğini tam bilmiyorum; bu şahsı mı yoksa bir sonrakini mi kastetti?” (İbn Hacer, Tehzib: 1/36) demiştir.

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde Münzirî’den yapılan iktibasın haklı olduğu kanaati güçlü olup Moğultay b. Kılıç bunu tercih etmesi muhtemel durmaktadır.

وعن أبي أمامة صَدِّيِّ بْنِ عَجْلَانَ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الرَّجُلُ يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يَقْبَلُ أَهْلَهُ أَوْ يَلَاغِيهَا، أَيَنْقُضُ ذَلِكَ وُضوءَهُ؟ قَالَ: "لا

في إسناده: رُكْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الشَّامِيِّ، قَالَ ابْنُ حَبَانَ: رَوَى عَنْ مَكْحُولٍ نَسْخَةً أَكْثَرَهَا مَوْضُوعَةٌ

Ebû Ümâme Sudey b. Aclân’dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bir adam namaz için abdest alsın, sonra eşini öpse veya onunla şakalaşsa, bu durum onun abdestini bozar mı?” diye sordum. Rasûlullâh (s.a.s.): “Hayır.” buyurdu.

Bu hadisin senedinde Rûkn b. Abdullah eş-Şâmî bulunmaktadır. İbn Hibbân onun hakkında “Mekhûl”den bir nüsha rivâyet etmiştir ki bunların çoğu *mevzudur*.” demiştir (Moğultay, 2018: 158).

¹ Ebû Dâvûd, "Taharet", 95 (No. 247).

İlgili rivâyet, İbn Adî'nin *el-Kamil*'inde yer almaktadır (İbn Adî, 1997: 4/92-93). İbn Adî, bahsi geçen râviyle alakalı bilgiler verdikten sonra yukarıdaki rivâyeti vermiş, sonra da şu görüşü zikretmiştir; "Rûkn'ün Mekhûl'den naklettiği burada zikrettiklerim dışında da hadisleri vardır. Ancak onun rivâyetlerinin geneli *münkerdir*".

Yukarıda geçen İbn Hibban'ın ifadeleri ise müellife ait *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'de yer alan Rûkn b. Abdullah hakkındaki bilgilerde yer almaktadır. İbn Hibban, eserinde Rûkn b. Abdullah için "Mekhûl'den, o da Ebû Ümâme'den bir 'nüsha' rivâyet etmiştir ki bu nüshanın çoğu *mevzûdur*." ifadeleri yer alır. Bu durum, Moğultay b. Kılıç'ın buradan iktibas ettiğini göstermektedir.

و عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: ما ترك رسول الله صلى الله عليه وسلم الوضوء مما مسَّت النار حتى قُبِضَ.
في إسناده: يحيى بن أبي أنيسة، قال فيه أخوه زيد: كذاب.

H. Aîşe'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Rasûlullâh, vefat edinceye kadar ateşin değdiği şeylerden dolayı abdest almayı terk etmedi."

İsnadında Yahya b. Ebi Üneyse vardır; kardeşi Zeyd onun hakkında: 'Yalancıdır.' demiştir. (Moğultay, 2018: 159).

H. Aîşe'den gelen rivâyet, İbnü'l-Cevzî'ye ait *İlelü'l-Mütenahiye*'de yer almaktadır (İbnü'l-Cevzî, 1981: 1/365). İbnü'l-Cevzî, rivâyetin peşi sıra şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu hadis, sadece Yahya b. Eneyse'nin (bazı nüshalarda Üneyse) rivâyetiyle bilinir; o ise yalancılığıyla tanınan biridir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî de şöyle demiştir: 'Bu hadis, sadece Yahya'nın rivâyetiyle bilinir, o ise *metruktur*.'" ifadesi Moğultay b. Kılıç'ın üstte verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Diğer taraftan, mezkûr râvinin kardeşinin kendisi hakkında *yalancı* olduğu ifadesi *Sahih-i Müslim*'de yer almaktadır.¹ Tabakat ve rical kitaplarında *zayıf* olarak zikredilmesine (İbn Hacer, Takrib: 588) karşın müellifin *kezzab* kavlini tercih etmesi kaynağa olan güvenini gösterdiğini zihinlere getirmektedir. Bu da müellifin metoduna aykırı bir durum olarak göze çarpmaktadır.

و عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "تحت كلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ، فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ، وَأَنْفُوا الْبَشَرَ
في إسناده: الحارث بن وَجِيه، قال أبو داود: منكر الحديث.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh şöyle buyurmuştur: "Her saç/kıl dibinde cünüplük vardır. Öyleyse saçları yıkayın, deriyi arındırın."

¹ Müslim, "Mukaddime" 1/26.

"İsnadında el-Hâris b. Vecîh vardır; Ebû Dâvûd onun hakkında: *münkerü'l-hadis* 'tir. demiştir." (Moğultay, 2018: 162).

Bahsi geçen rivayet, İbn Mâce¹, Tirmizî² ve Ebû Dâvûd'un³ *es-Sünen*'lerinde yer almaktadır. Moğultay b. Kılıç'ın hadisın hemen ardından zikrettiği değerlendirmelerin Ebû Dâvûd'dan iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu hadisın *zayıf* olduğuna dair muhtelif tenkitler müellifin mukaddimede otorite kabul ettiği diğer alimlerin eserlerinde mevcut olsa da Ebû Dâvûd'un bu kavline mezkûr kaynaklarda rastlanmamaktadır. İlgili râvi hakkında ricâl literatüründe genel bir *zayıflık* kaydının bulunduğu tescillidir (İbn Hacer, Takrib: 148). Bu bilgiler ışığında müellifin, mukaddimesinde ilan ettiği ana kaynak havuzunun dışına çıkarak, hadisın sıhhat durumunu temellendirme noktasında doğrudan Ebû Dâvûd'un şahsî tenkidî görüşünü esas aldığı müşahade edilmektedir.

وعن أبي هريرة قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: "من أفلس أو مات فوجد رجل متاعه بعينه فهو أحق به

قال أبو داود: من يأخذ بهذا؟

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Nebi (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kim iflas eder yahut ölür de bir adam sattığı malın aynısını bulursa, o malı geri almaya en layık olan kendisidir."

Ebû Dâvûd şöyle demiştir: "Bunu kim delil alır -kim kabul eder?" (Moğultay, 2018: 433).

İlgili rivayet, hadis musannefâtı içerisinde Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde yer almaktadır.⁴ Bu rivayete dair Ebû Dâvûd'dan nakledilen tenkidî değerlendirmenin, müellifin mukaddimede *zayıf* hadisler hususunda itimat edeceğini beyan ettiği otoritelerin hiçbir eserinde yer almaması oldukça câlib-i dikkattir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu ifadelerin, Ebû Dâvûd'un eseri üzerine bir muhtasar kaleme alan Münzirî'nin *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* isimli eserinde zikredildiği tespit edilmiştir. Moğultay b. Kılıç'ın sadece bir kısmını iktibas ettiği bu değerlendirme cümlesinin tamamı kaynağa şu şekilde aktarılmaktadır: "Bunu kim delil alır -kim kabul eder? Ebû'l-Mu'temir'e gelince; o kimdir, *meçhuldür*. İşte bu, onun Ebû Dâvûd'un sözünün sonudur" (Münziri: 2/492).

Yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere bu durum; müellifin, mukaddimesinde vazettiği metodolojik sınırların dışına çıkarak muahhar döneme ait farklı bir kaynaktan rivayet tahlili naklettiğini ve dolayısıyla yine usul dışı bir tasarrufta bulunduğunu tescillemektedir.

¹ İbn Mâce, "Teyemmüm" 107 (No. 597).

² Tirmizî, "Taharet" 78 (No. 106).

³ Ebû Dâvûd, "Taharet" 95 (No. 248).

⁴ Ebû Dâvûd, "Büyû" 76, (No. 3523).

SONUÇ

Tahlil edilen rivayetler, müellifin mukaddimede vadettiği "Kütüb-i Sitte imamlarının ittifakı" şartına pratikte tam anlamıyla sadık kalamadığını göstermektedir. Tahric çalışmaları, Moğultay b. Kılıç'ın bazen İbn Mâce, Müslim veya Tirmizî gibi tek bir imamın muhalefetini göz ardı ederek teorik çerçevesini esnettiğini ortaya koymuştur. Bu durum, ilk bakışta metodolojik bir tutarsızlık gibi görünse de aslında müellifin katı bir kaynak şeması yerine dinamik bir hadis tenkidi yaklaşımını benimsediğini göstermektedir. Nitekim Moğultay b. Kılıç, *zayıf* hadisler için çizdiği referans çerçevesinin dışına çıkarak Ebû Dâvûd veya Münzirî gibi otoritelerin şahsî tenkitlerine başvurmuş; râvi incelemelerinde ise İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i veya *Sahîh-i Müslim*'in *Mukaddime*'si gibi farklı kaynaklardan iktibaslar yapmıştır. Lafız mutabakatını korumak, en ağır cerh hükmünü yansıtmak ve zayıflık gerekçesini güçlü argümanlarla temellendirmek adına sergilenen bu seçmeci esneklik, eserin ilmî muhtevasını tahkim etmeye yöneliktir. Netice itibarıyla, Moğultay b. Kılıç, *ed-Dürri'l-Manzûm* isimli eserdeki 361 rivayet arasında tespit edilen bu istisnalar, mukaddimede beyanın zahiren ihlali gibi dursa da genel toplam içerisindeki azlığı dikkate alındığında, eserin metodolojik bütünlüğünü sarsmayacak düzeydedir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, Cemil (1999). "İbn Cemâa, Bedreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-cemaa-bedreddin>
- Akpınar, Cemil (2000). "İbnü's-Sika es-Sayrafi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Haziran.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnus-sika-es-sayrafi>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (1989). *el-Edebü'l-müfred*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl (1993). *el-Câmi'u's-sahih*. nşr. Mustafâ Dîb el-Bugâ. 7 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr - Dâru'l-Yemâme, 5. Basım.
- Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as es-Sicistânî (2009). *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Kurre Bellî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.
- Emiroğlu, Nagihan (2019). *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. Asırlar)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Hatiboğlu, İbrahim. (2020). "Muhibbüddin et-Taberî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhibbuddin-et-taberi>
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh bin Adî el-Cürcânî (1997). *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (1986). *Takrîbü't-Tehzîb*. nşr. Muhammed Avvâme. Halep: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (2009). *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân (1981). *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. nşr. İrşâdülhak el-Eserî. 2 Cilt. Faysalabad: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım.
- Kandemir, M. Yaşar (2007). "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nevevi>
- Kepenek, Muhammed Yakup (2024). *Memlük Kahire'sinde Hanefî Alimlerin Hadis İlmine Katkıları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

- Moğultay b. Kılıç Alâuddîn (2018). *ed-Dürrü'l-manzûm min kelâmi'l-Mustafe'l-ma'sûm*. nşr. Muhammed Avvâme - Hasan Abcî. y.y.
- Münzirî, el-Hâfız Abdülazîm bin Abdilkavî (2010). *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud*. nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Subhî bin Hasan Hallâk. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (1955). *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmün'im Şelebî - Şuayb el-Arnaût. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım.
- Nesâî, Ebû Abdürrahmân Ahmed bin Şuayb (1986). *Sünenü'n-Nesâ'î bi-hâşiyeti's-Sindî ve Şerhi's-Süyûtî*. nşr. Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Muhammed bin Abdilhâdî es-Sindî - Celâlüddîn es-Süyûtî. 9 Cilt. Halep: Mektebü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 2. Basım.
- Özel, Ahmet (1999). "İbn Dakîku'l-îd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-dakikulid>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed bin İsâ bin Sevre (2009). *el-Câmi'u'l-kebîr: Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (2004). *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. nşr. Ganim Abbâs Ganim - Mecdî es-Seyyid Emîn. Cilt 11. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, 1. Basım.